

Műhely

BÓDISS TAMÁS TANULMÁNYA EGY 18. SZÁZADI UNITÁRIUS ÉNEKESKÖNYV ANTIFONÁIRÓL ÉS ZSOLTÁRAIRÓL

„A' halhatatlan és láthatatlan Királynak, tsak az egy böls Istennek: Tisztesség és Ditsőség adassék + / Ö ditsértessék Szent-egy-házban a' Jé'sus Krisztusnak általa: Mind örökkön örökké.”

A *Magyar Egyházzene* című magyarországi folyóirat XV. évfolyamának (2007/2008.) 1. számában Bódi Tamás református orgonaművész és egyházzene-szakma figyelmét. Egy 18. századi unitárius énekeskönyvről van szó, amelynek ma egyetlen ismert példánya van, egy Kanadában élő református lelkipásztor, Horváth Loránd tulajdonában. Mielőtt ennek az énekeskönyvnek az antifóniáival és zsoltáiraival megismertetne, Bódi nagy vonalakban áttekinti a korai unitárius énekeskönyv-kiadás történetét, utalva Enyedi György püspökre, aki a maga rendjén a templomi énekléssel mint az istentiszteleti tevékenység szerves részével igen sokat foglalkozott.

„Az első unitárius énekeskönyv valószínűleg 1602 és 1615 között jelent meg – írja Bódi Tamás. – Két csonka példánya ismeretes Marosvásárhelyről, és csonka példánya található az MTA [Magyar Tudományos Akadémia] könyvtárában is. A nyomtatvány alapja lehetett az a kéziratos gyűjtemény, amelyet csak Uzoni–Fosztó leírása alapján ismerünk és a szakirodalom Thoroczkai Máté graduáljaként említ.”

A második énekeskönyv valószínűleg 1632-ben jelenhetett meg; ebből két ép és két csonka példány ismeretes. A harmadik kiadvány „mai tudásunk szerint 1697-ben hagyta el a nyomdát. E két kiadás között terjedt el Magyarországon Szenci Psalteriuma. Ennek unitárius elterjedésére utal az 1676-os Felvinczy-kódex, amely tulajdonképpen a Psalterium Ungaricum kéziratos lejegyzése, Hop-pál Péter pedig néhány éve öt díszes, kéziratos és többnyire kottás 17. századi

psalteriumot talált meg a Homoród és a Küküllő vidékén, ami szintén a Psalterium Ungaricum terjedését és fokozatos befogadását jelzi.”

A most bemutatott könyv, a *Szent Írásból szedegettetett rövid Éneketskék* fennmaradt példányát – magántulajdonról lévén szó – viszonylag kevesen vizsgálták. A több helyen is megcsonkult kötet második részében Szenci Molnár Albert 150 genfi zsolttára is megtalálható, nem véletlen, hogy egy ideig „különleges tartalmú református énekeskönyvnek” vélték (elsősorban Pálffy Károly, az 1983-ban meghalt református lelképásztor, aki a kiadványról több ízben is publikált). Mivel a könyv főcímlapja hiányzik, a kiadvány unitárius jellege csak a gyűjtemény és a korábbi kiadások tartalmi egybevetésével igazolható.

A *Szent Írásból szedegettetett rövid Éneketskék* – akárcsak a 17. századi unitárius énekeskönyvek – graduálénekeket, ünnepi énekeket, zsolttárokat és „különféléket” tartalmaz.

A graduálénekek között a temetési és néhány ünnepi himnusz mellett verses kezdőénekek (invokációk) és antifónával keretezett zsolttárok találhatók. Bódiss rámutat, hogy „e rész nemcsak azért izgalmas, mert vegyesen tartalmaz szertartási és strófikus tételeket, de azért is, mert a szakirodalom eddig csak az utóbbi műfajba tartozó tételeket ismertette.”

A graduáltételeket szemügyre véve feltűnik, hogy a nagyheti énekek kivételével a *Szent Írásból szedegettetett rövid Éneketskék*ben fellelhetők az ún. Szabédi graduálban (1632 körül!) található tételek mindegyike. [A Szabédi graduált Hoppál Péter pécsi tanár és kutató nemrég találta meg a szabédi unitárius parókián. Egy kompilált passió, Jeremiás könyörgése és siralmi, Te Deum, 23 antifona, 21 psalmus, 6 himnusz, egy-egy Benedictus és Magnificat található benne – összesen 56 énektétel.] Mivel az egyezés szembeötlő, az *Éneketskék* hiányzó oldalait is „rekonstruálni” tudjuk a Szabédi graduál szerint.

„A szabédi kézirat és az 1775-ös, nyomtatott énekeskönyv anyagának fenti összevetése először is megerősíti, hogy az unitárius antifonakészlet mind tartalmát, mind rögzítettségét tekintve sajátosan egyedi, felekezeti jellegzetesség – foglalja össze konklúzióját Bódiss. – Másodszor rámutat a kézirat és nyomtatott források egymást kiegészítő, de egymástól részben eltérő szerepére is. Míg a jellemzően kézirat és kottás graduálok egyedi példányokként a kántoroknak készültek, a nagyobb példányszámú énekeskönyvekből több is lehetett egy-egy gyülekezet használatában. Az utóbbiak ugyanúgy tartalmazták a szertartási énekeket, a szólótételeket (passió, lamentáció) kivételével. Olyan kézirat források is vannak, amelyek – a Szabédi graduáltól eltérően – strófikus kanciákat is tartalmaztak és feltehetőleg a nyomtatott énekeskönyvet pótolták. Így az unitárius

graduálok tekintélyes része [...] tulajdonképpen a szertartási anyagot kottásan is tartalmazó, kéziratos énekeskönyv.”

Az 1775-ös énekeskönyv második része vegyes anyagot tár elénk, alig áttekinthető szervezettségben, mintegy 170 éneket vasárnapokra és hétköznapokra egyaránt, a kezdősorok betűrendjében. A tételek mintegy felét Thordai János zoltároskönyvéből vették, további 29 azonos az egykorú debreceni református énekeskönyvek anyagával, 19 dicséret azonosítatlan (közülük legalább egy ének Bogáti Fazakas Miklós gyűjteményéből való).

Érdemes továbbá idéznünk Bódiss Tamás összegzésének három bekezdését:

„A szakirodalomban ismertetett, 17. századi unitárius énekeskönyvekkel a vizsgált, 1775-ös példány anyaga nagymértékű egyezést mutat. Ennek általunk készített (egyébként a kitépelt lapok miatt hiányzó) tartalomlistáját Fekete Csaba volt szíves összehasonlítani a Debrecenben őrzött, 1761-es, kolozsvári nyomtatású énekeskönyvvel. Megállapította, hogy nem kétséges az azonosság, és ennek alapján kimondható, hogy a 17. század elejétől a 18. század végéig az unitárius énekeskönyvek anyaga és szerkezete lényegében azonos. A másik két protestáns felekezetben bekövetkezett, racionalista irányú váltás itt később, talán az 1837-es kiadásban érvényesült.

Az evangélikus és református gyűjteményeket követően valamikor a 18. század folyamán az unitárius énekeskönyvek is befogadták a *Psalterium Ungaricumot*.

Az unitárius énekeskönyvek egyedi énekanyaggal és felépítéssel bírnak, tartalmazzák a használatos szertartási énekek szinte teljes készletét, együttesen pedig különleges tanúságot tesznek a szertartási és a gyülekezet-kancionális énekanyag – arányában és szerkezetében ma is követendő példát nyújtó – egységes istentiszteleti használatáról.”

JAKABFFY TAMÁS

Szószerk – Úrasztala – Szerterartások

BÁLINT BENCZÉDI FERENC

AZ EGYHÁZ JEL A MAI VILÁGBAN

GONDOLATOK A PÜSPÖKI BEIKTATÁS ALKALMÁVAL¹

„Ekkor hozzá lépett Jakab és János, a Zebedeus két fia, és így szóltak hozzá: »Mester, szeretnénk, ha megtennéd nekünk, amit kérünk.« Jézus megkérdezte tőlük: »Mit szeretnétek, mit tegyek meg nektek?« Ők pedig ezt mondták neki: »Add meg nekünk, hogy egyikünk a jobb, a másikuk a bal kezed felől üljön majd dicsőséges uralkodásod idején.« Jézus így válaszolt: »Nem tudjátok, mit kértek. Vajon ki tudjátok-e inni azt a poharat, amelyet én kiiszom, és meg tudtok-e kereszterkelkedni azzal a keresztertséggel, amellyel én megkereszterkelkedem?« Mire ők így feleltek neki: »Meg tudjuk tenni.« Jézus ekkor ezt mondta nekik: »Azt a poharat, amelyből én iszom, kiisszátok, és azzal a keresztertséggel, amellyel én megkereszterkelkedem, megkereszterkelkedtek, de hogy ki üljön jobb vagy bal kezem felől, azt nem az én dolgom megadni, mert azoké lesz az, akiknek elkészítette.« Amikor ezt a tíz tanítvány meghallotta, megharagudott Jakabra és Jánosra. De Jézus odahívta őket, és így szólt hozzájuk: »Tudjátok, hogy azok, akik a népek fejedelmeinek számítanak, uralkodnak rajtuk, és nagyjaik hatalmaskodnak rajtuk. De nem így van közöttetek, hanem aki nagyvá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok; és aki első akar lenni közöttetek, az legyen mindenki rabszolgája. Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.« (Mk 10,35–45)

¹ A beszéd 2009. március 6-án hangzott el a kolozsvár-belvárosi unitárius templomban.